

УДК 398.47.21.221.

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8\(13\)-420-432](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8(13)-420-432)

Сірко Роксолана Іванівна доктор психологічних наук, доцент, начальник кафедри практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, 79007, тел.: (067)172-60-46, <https://orcid.org/0000-0002-9398-6272>

Слободяник Володимир Іванович кандидат психологічних наук, доцент, Начальник інституту післядипломної освіти, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, 79007, тел.: (067) 340-41-10, <https://orcid.org/0000-0001-6533-3453>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОНІЧНИХ ЖІНОЧИХ АРХЕТИПІЧНИХ ОБРАЗІВ

Анотація. Стаття присвячена психолінгвістичному аналізу демонічних жіночих архетипічних образів. Виявлено, що у сучасній культурі різних народів світу існують жіночі демонічні образи, які мають схожість як у назві, так і у своїх психологічних характеристиках: відьми Чорна Анніс та Зеленозуба Дженні (Англія), чарівниця Беффана (Італія), фрау Холле (Німеччина), Дика баба (Гуцульщина), баба Яга (Росія), Золота Баба (Алтай), баба Рога (Хорватія), баба Зима (Боснія), баба Руга (Чорногорія), баба Пехтра (Австрія, Баварія), баба Єдза (Польща), Єжи Баба (Чехія), жінка-вовчиця (Мексика). Основними функціями цих персонажів є берегині домашнього вогнища та опіка над дітьми, де нечемних дітей викрадають, а чемних нагороджують. Етимологічний та лексичний аналіз демонічних жіночих архетипічних образів відьми, баби Яги, чаклунки, знахарки, ворожки, жриці показав амбівалентне трактування: з одного боку – це мудра жінка, що відає та володіє потаємними знаннями, має надприродні здібності, лікує, вміє передбачити майбутнє; з другого боку – це зла карга, що приносить біди, ворог, вміє наврочити та зачаклувати.

Встановлено, що сучасна наукова спільнота міфологічні витoki цих образів наводить від: або ж від різноманітних язичницьких богинь смерті та володарок потойбічного світу - праслов'янська Мара, скандинавська Гель, індійська Калі, давньогрецька Геката, що символізують зміни природного циклу та єдність життя та смерті; або ж являються дружинами основних богів та покровительками шлюбу, домашнього вогнища та жіночих ремесел (скандинавська Фрігг – дружина Одина, давньогрецька Гера – дружина Зевса, праслов'янська Макош – дружина Велеса). В статті вивчається, як психоаналітична інтерпретація вказує на прояв Архетипів Великої Матері та Дикої Жінки при сприйнятті цих персонажів у психіці людини. Поряд із

значною теоретичною розробленістю зазначеної проблеми, існує певний дефіцит наукової інформації щодо впливу даних архетипів на поведінку особистості, розробці психотерапевтичних методів з використанням вищезазначених персонажів, які б допомогли навчити використовувати дику силу внутрішньої жінки.

Ключові слова: психолінгвістика, психічний образ, відьма, баба Яга, дика жінка, архетип Великої Матері.

Sirko Roksolana Ivanivna Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Practical Psychology and Pedagogy, Lviv State University of Life Safety, Kleparivska St., 35, Lviv, 79007, tel.: (067) 172-60-46, <https://orcid.org/0000-0002-9398-6272>

Slobodyanyk Volodymyr Ivanovych Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Institute of Postgraduate Education, Lviv State University of Life Safety, Kleparivska St., 35, Lviv, 79007, tel.: (067) 340-41-10, <https://orcid.org/0000-0001-6533-3453>

PSYCHOLINGUISTIC ANALYSIS OF DEMONIC FEMALE ARCHETYPICAL IMAGES

Abstract. The article is devoted to the psycholinguistic analysis of demonic female archetypal images. It was found that in the modern culture of various peoples of the world there are female demonic images that are similar both in name and in their psychological characteristics: the witches Black Annis and Greentooth Jenny (England), the witch Beffana (Italy), Frau Holle (Germany), Dika Baba (Hutsulshchyna), Baba Yaga (Russia), Golden Baba (Altai), Baba Roga (Croatia), Baba Zima (Bosnia), Baba Ruga (Montenegro), Baba Pektra (Austria, Bavaria), Baba Jedza (Poland), Jerzy Baba (Czech Republic), she-wolf (Mexico). The main functions of these characters are guardians of the hearth and guardianship of children, where naughty children are kidnapped. and the polite ones are rewarded. The etymological and lexical analysis of demonic female archetypal images of the witch, grandmother Yaga, sorceress, healer, fortune teller, priestess showed an ambivalent interpretation: on the one hand, she is a wise woman who knows and possesses secret knowledge, has supernatural abilities, heals, can predict the future; on the other hand, it is an evil hag that brings trouble, an enemy, knows how to taunt and cast a spell.

It has been established that the modern scientific community derives the mythological origins of these images from: or from various pagan goddesses of death and mistresses of the underworld - the Proto-Slavic Mara, the Scandinavian Hel, the Indian Kali, the ancient Greek Hecate, who symbolize changes in the natural cycle and the unity of life and death; or they are the wives of the main gods and patrons of marriage, the hearth and women's crafts (Scandinavian Frigg - wife of Odin, ancient

Greek Hera - wife of Zeus, Proto-Slavic Makosh - wife of Veles). The article studies how the psychoanalytic interpretation indicates the manifestation of the Archetypes of the Great Mother and the Wild Woman when these characters are perceived in the human psyche. Along with the significant theoretical development of the mentioned problem, there is a certain lack of scientific information regarding the influence of these archetypes on the behavior of the individual, the development of psychotherapeutic methods using the above-mentioned characters, which would help teach how to use the wild power of the inner woman.

Keywords: psycholinguistics, mental image, witch, Baba Yaga, wild woman, archetype of the Great Mother.

Постановка проблеми. Образи відьмака, мага, волхва, чарівника, ворожбита, жреця, чаклуна та їх жіночого аналогу - відьми, баби Яги, знахарки, ворожки, пророчиці, чаклунки, жриці – впродовж тисячоліть заворожують людські душі, заставляють вірити в них або ненавидіти, проте нікого не залишають байдужими. Чому ж ці образи настільки живучі в історії людства, що про них з покоління в покоління переповідають міфи, легенди, казки, ними лякають дітей, і до них же звертаються про допомогу у скрутні часи?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській культурі жіночі образи відьми, мавки, чарівниці широко використовуються письменниками та поетами: у творах М.Вовчок «Чари» та «Чортова пригода»; етнографічному збірнику І.Франка «Гуцульські примівки»; поемі Т.Шевченка «Відьма»; драмі В.Винниченка «Чорна пантера та білий ведмідь»; романі М.Булгакова «Майстер та Маргарита»; драмі-феєрії Л.Українки «Лісова пісня»; баладі Л.Боровиковського «Чарівниця»; повістях - М.Гоголя «Ніч перед Різдом», Г.Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма», О.Кобилянської «В неділю рано зілля копала»; оповіданнях - Г.Данилевського «Біс на вечорницях», М.Коцюбинського «Відьма», Х.Купрієнка «Недобрий віщун», І.Нечуй-Левицького «Чортяча спокуса», О.Стороженка «Жонатий чорт» та «Закоханий чорт», Г.Хоткевича «Дияволиця».

У сучасному науковому дискурсі тема архетипічного образу відьми зокрема та демонологічних жіночих персонажів загалом ґрунтовно вивчається представниками різних наук. Так, філологи вивчають образ відьми в українській демонології та літературі (В.Кмет); культурологи досліджують жіночий архетип у міфопоетичній традиції української культури (Т.Пуларія), жіночі традиційні сюжети у народній творчості (В.Антофійчук), культурну ініціанцію (Т.Гундорова), етнокультурні стереотипи (О.Белова), народні вірування про відьом (П.Іванов); фольклористи визначають міфопостичні основи народного календаря (Т.Агапкина), народну демонологію та міфоритуальну традицію у слов'ян (Л.Віноградова), міфи у генезі художнього мислення (І.Зварич); філософи розробляють проблематику трансформації

архетипу Великої Матері (Н. Лебединцева) та його міфопоетичного відтворення (О. Колесник); психологи ж акцентують увагу на материнських архетипічних образах у казках (С. Бикхойзер-Оэри), взаємодії архетипічних образів матері та доньки (Керенї К. Єлевсін), трансформації героя (Дж. Кемпбелл), психологічних аспектах української етнокультурної моделі (В. Куєвда).

Аналіз наукової літератури, дає підстави стверджувати, що етимологія слів «відьма», «баба яга», «знахарка», «ворожка» на сьогодні остаточно не з'ясована. Ряд наукових джерел в тій чи іншій степені розкривають ці поняття, проте психолінгвістичний аналіз жіночого архетипічного образу відьми здійснений недостатньо.

Мета статті (постановка завдання). З метою психолінгвістичної інтерпретації демонічних жіночих архетипічних образів (відьми, чаклунки, баби Яги, ворожки, знахарки, жриці) необхідно провести етимологічний аналіз та розглянути лексичне значення слів, дослідити схожість та відмінність у міфології та фольклорі народів світу, розглянути вплив цих образів на психіку та поведінку людини.

Виклад основного матеріалу. Етимологічний словник української мови під редакцією О.С. Мельничука пояснює слово «*відьма*» від праслов'янського «*vědati*» - відати, знати [1, с.396]; у етимологічному словнику М.Фасмера слово «*знахар*» походить від слов'янського «знаха», що спочатку вживалося у значенні «як той, що знає», а потім вже тлумачилося як «знатник» - чаклун [2], тобто в основі своїй ці слова не мали негативного значення, а, навпаки, сприймалися позитивно та позначали знаючу людину. На думку В.Б. Антоновича, якщо у Західній Європі йшло «полювання на відьом», їх нещадно переслідували, то на слов'янських землях було більш терпиме відношення до знахарства та чаклунства і процеси проти відьом носили більш конкретний характер на побутовій основі.

Існує ще одна цікава версія про походження слова «*відьма*» від старослов'янського «*вѣдѣма*» як словосполучення від «*вѣдати*» – знати, відати та «*ма*» – матір, тобто «матір, яка має знання» [13]. Як зазначає автор, до прийняття християнства це слово несло позитивне значення. Так, дівчина, яка вчилася знанням називалися «*віста*» - та, що несе вісті, що походить від латинського «*vidēre*» - бачити або від праїндоевропейського «*weid*» - знати, відати, бачити; і лише після створення сім'ї та народження дитини вона могла стати «*відьмою*», тобто знаючою жінкою та мудрою матір'ю, духовною наставницею. Цікаво, що слово «*невѣста*» походить від старослов'янського «*невѣста*» - та, яка не несе знань, тобто молода незнаюча дівчина. Цю версію підтверджує і той факт, що у стародавньому Римі богинею домашнього вогнища та родинного життя була Веста, а жрицями цієї богині були весталки, молоді дівчата з хороших родин, які приймали обітницю безшлюбності.

У той же час є багато термінів, які несуть неприємне забарвлення. Так, російське слово «*ворожєя*» походить від старослов'янського «*врагъ*» - чорт,

диявол, ворог, а також споріднене з литовським «vaĩgas» - біда, латишським «vārgs» - хворобливий, убогий, давньопруським «warg» - злий [2]; слово «колдун» - від «заговорювати, заклинати» та споріднене з литовським «kalbà» - мова, латишським «kalada» - шум, сварка [2]; У етимологічному словнику української мови за редакцією О.Мельничука «чарівниця» та «чаклунка» походить від старослов'янського «чарь» - чари, чаклунство [1, с.280], а слово «ворожка» загально прийнятої етимології не має, споріднюють з словянським «vrazity» - шкодити чаклуванням [1, с.427].

Існують також і терміни, які несуть у собі двоїсте трактування. Так, слово «маг» походить від грецького «magos» - жрець [2]; «волхв» - чарівник, чаклун, провісник - походить від старослов'янського «влъхвъ» - маг, від болгарського «влъхва» - розбійник, ворожбит або ж від старослов'янського «врачь» - знахар, лікар [1, с.423].

Етимологічний аналіз дає підстави стверджувати про трансформацію образу відьми з позитивного на негативний. Так, у дохристиянські часи позитивно сприймалася чарівна жінка та знаюча мудра мати, яка вміє лікувати та передбачати майбутнє. Проте з прийняттям християнства виникло несприйняття осіб, які володіють таємними знаннями та надприродними здібностями, що не зрозумілі пересічній особі, тобто більшість слів стало носити негативний характер та у людській свідомості сприйматися як ті, що завдають болю, небезпечні та страшні,

Яке ж лексичне значення досліджуваних слів? Так, в Академічному тлумачному словнику української мови за редакцією І.К.Білодіда [7] термін «відьма» трактується як «жінка, яка, знаючись з нечистою силою, завдає людям шкоди»; «ворожка» - це жінка, яка вгадує майбутнє, пророкує; «знахарка» - «це людина, яка лікує різними медичними засобами, а також займається чаклуванням»; «маг» - це жрець, що виконував релігійні обряди, пророкував майбутнє, чарівник, чародій. При цьому потрібно розрізняти терміни чарівниця та чаклунка, оскільки «чаклувати» - це займатися чаклунством, а «чарувати» - діяти, впливати на когось чарами, вражати когось чарами, тобто впливати на когось своєю привабливістю.

Тлумачний словник російської мови В.І.Даля [8] термін «колдовать» пояснює як «волхвувати, ворожити, творити чари»; слово «гадать» пояснює як дізнаватися невідомого ворожбою, ворожити; слово «волхв» співвідносить з «мудрець, колдун, знахар, чорнокнижник, чарівник, ворожбит»; «маг» - це той, хто володіє магією, знає та використовує таємні сили природи; «жрець, жриця» - це язичницький служитель культу, який приносить жертву божеству.

Англійське слово «witch», що перекладається як «відьма», походить від середньо-англійського «wicche» - «чарівник, еретик, невіруючий» та старосаксонського «wicca», що значить «мудра», оскільки в прадані часи вони шанувалися як знавці лікувальних трав, провісники. Існує й інша версія походження цього слова: від середньоголландського «wichelen» -

«зачаровувати» або від прагерманського «wigulōna» - «заклинати, ворожити» [15]. Кембріджський тлумачний словник [10] чарівницю - «*charmer*» - трактує як людину, яка використовує чарівність, щоб впливати на інших людей у своїх цілях; чародійку, чаклунку - «*sorceress*» - трактує як «жінку, яка володіє магічними здібностями і використовує їх, щоб нашкодити іншим людям», каргу - «*hag*» - як потворну стару жінку, особливо неприємну або жорстоку, а відьму - «*witch*» - як жінку, яка володіє магічними здібностями і використовує їх, щоб нашкодити або допомогти іншим людям, тобто функції відьми, на відміну від чаклунки та карги, не лише у завданні збитків, а й у допомозі іншим.

Серед вікінгів відомими є віщунки, яких називали «*вельва*», це слово походить від давньоскандинавського «*völva, vala*» - посох, який є атрибутом вельви, або ж є спорідненим зі «*spákona*», що походить від давньоанглійського «*spæwīfe*» та значить «жінка, яка ясно бачить». Ще одне з позначень вельви це «*fjolkunnig*» - «та, що багато знає», тобто володіє потаємними знаннями, тому їх шанували, їм відводили одне з кращих місць за столом, до них зверталися за пророцтвами та магічними діями [14].

Окремо потрібно зазначити етимологію такого персонажу фольклору як українська та російська та «*Баба Яга*», яка має аналоги у інших народів: білорусів (Баба-Яга, Ягіня, Юга, Залізна баба), поляків (Jędza, Babojędza), сербів - Єжибаба (Ježibaba), хорватів – Баба Рога (Baba Roga), босняків – Баба Зима (Baba Zima), в Чорногорії – баба Руга, в Баварії та Австрії – баба Перхта (Берта), німців – фрау Холле, румунів - Вижбаба (Vîjbaba), угорців - відьма Богоркан (Bogorkan), італійців – Беффана (Betunia Betana). Єдиного трактування походження терміну немає. Існує версія суто слов'янського походження, де в основі лежать слова з коренем «яз-», «ез-» негативного відтінку: сербське «*језа*» - жах; болгарське «*енза*» - рана, хвороба; російське «*язва*» - виразка; польське «*јędza*» - відьма; чорногорська ж назва «*руга*» походить від слова «*знуцання*».

Отже, лексичне значення слова «відьма» концептуально відображає прямо протилежні тенденції при сприйнятті цього образу у людській свідомості. Так, з одного боку – це знаюча жінка, яка допомагає; чарівниця, що приваблює; знахарка, що лікує; провидиця, що передбачає майбутнє; з другого боку – це зла чаклунка, яка може наврочити; ворожка, яка обманює; стара карга, яка шкодить та викликає біди.

Досліджуючи міфологію та фольклор також знаходимо свідчення двоякості образу відьми. Відьма живе часто живе відьлюдькувано десь на болотах, лісах, які символізують глибинні пласти підсвідомого. У казках по-різному описують житло відьми. В українській казці «Марійка та баба-відьма» відьма жила у хаті з чорними стінами та червоними вікнами, біля дверей якої сидів чорний кудлай з червоними очима; у німецькій казці «Пані Метелиця» - у невеличкій хатинці на дні криниці; у англійській казці «Стара карга» жадібна відьма живе у маленькій хатинці на краю лісу, харчується кукурудзяними

коржиками та водою, постійно боїться, що її пограбують. У російській казці «Василина Прекрасна» хатинка баби Яги описується наступним чином: «огорожа навколо хати з людських кісток, на огорожі стирчали черепи людські з очима, замість дверей у воріт – ноги людські, замість заборів – руки, замість замка – рот з гострими зубами». Деколи житло відьми асоціюють з їжею: «пирогом підперта», «млинцем вкрита» - у росіян, «пряникова хатинка» - у німців.

Які ж функції приписують відьмі? Досить часто відьма виступає в ролі викрадача дітей, виконуючи при цьому функції залякування, і в той же час, оберігаючи їх тим самим від здійснення собі шкоди. Так, Баба Рога, словацька відьма, літає на мітлі, хапає та їсть нечемних маленьких дітей, коли ті не хочуть лягати спати. Польська Баба Єдза або Ядзиня, худа стара висока жінка, яка живе на пустирі, краде дітей у матерів, садить їх у клітки та поїдає печеними. Залізна баба в білоруському фольклорі виступає в образі старої низькорослої жінки з величезними залізними грудьми, яка має залізний крюк, котрим ловила неслухняних дітей, кидала їх у залізну ступу, товкла та з'їдала їх. Досить часто говорили, що вона живе у колодязях, де і захоплювала тих дітей, які туди заглядали, тобто таким специфічним чином дбала про безпеку дітей. Дослідник У.Лобач трактує цей образ як відголосок великої Богині-Матері [6].

У Карпатах серед гуцулів відома Дика Баба, висока худа жінка із залізним макогоном, яка сидить у кукурудзі та чекає на дитину, яку вона може залоскотати насмерть. Таким чином дітей застерігали виходити далеко від дому, оскільки у горах самим небезпечно.

У англійському фольклорі цю функцію виконувала Чорна Анніс – одноока відьма-людоїдка з синім обличчям, гострими зубами та залізними кігтями. Живе вона у печері під старим дубом біля Лестера, виходить вночі, щоб скуштувати дітей, які гуляють допізна. Відома також і англійська Зеленозуба Дженні – болотяна відьма з зеленим тілом, довгим волоссям у вигляді водоростей, гострими кликами та нігтями, яка топила необачних дітей в озерах та річках.

Як бачимо, основна функція вищезазначених страшилок для дітей – це попередження про небезпечні місця: болота, озера, колодязі, поля, пустирі, де потрібно бути обачним.

У той же час існують і добрі відьми, які нагороджують дітей за чемність, приносять їм подарунки. Так, у німецькому фольклорі популярним є образ фрау Холле, що означає «милостива», яку ми знаємо як пані Метелицю з казок братів Грімм. Дослідники виводять образ фрау Холле від скандинавської богині Фриг, дружини Одіна, покровительки жінок, або ж від Хель – богині підземного світу. Часто фрау Холле зображують як довгозубу та золотокошу. Фрау Холле управляє снігом, допомагає при пологах, опікується дітьми. Так, пані Метелиця, так як і російський дід Мороз, на різдвяні свята нагороджує чемних дітей подарунками.

У фольклорі Баварії та Австрії цю ж роль виконує Баба Пехтра (Берта), що походить від кельтського кореня «bert» - прекрасна, яка подібна до німецької язичницької богині Хольди або скандинавської Гель, яка спочатку рахувалася богинею померлих дітей. Бабу Пехтру описують як жінку у білому одязі, деколи з гусячою ногою, так само як і у богині Хольди хвора нога, бо довго крутила колесо прядки. У Дванадцяту ніч або у Хрещенський вечір баба Пехтра ходить по домівках і кладе чемним дітям монетку у черевичок, а нечемним могла набити животи соломою та камінням. У Зальцбурзі на честь Перхти влаштовують карнавал, де наряджаються у червоні страшні маски, щоб відлякати нечисть.

В Італії на Богоявлення відзначають день чарівниці Бефани (La Befana), при цьому влаштовують народні гуляння, де люди перевдягаються у відьму Бефану. Згідно легенди Бефана не захотіла принести подарунок маленькому Ісусу, і зараз літає по світу у ніч з 5 на 6 січня, щоб знайти дитину Ісуса та роздати подарунки чемним дітям. Бефана має вигляд старої сивої жінки у окулярах, одягнена в лахміття, літає на мітлі з мішком за плечима. Якщо дитина поводитись добре, то у шкарпетку Бефана кладе подарунки та солодощі, а якщо зле, то грудочку попелу (чорну карамельку).

Відома також і Золота Баба, ідол алтайських та уральських народів. На думку Г.В.Грицкова легенди про Золоту бабу співзвучні з уральськими казками про Хозяйку Мідної гори, з єгипетськими міфами про Ісиду, тобто Золота баба виступає в якості образу великої Богині Матері [5]. Виглядає вона як стара жінка, яка тримає на руках одну дитину, а за руку веде іншу, біля її ніг лежать гуслі, за звуками яких передбачали майбутнє. Серед сучасних дослідників існує думка, що культ Золотої баби перейшов у поклоніння Берегині.

Функції берегині домашнього вогнища прослідковуються і у чеської Єжи Баби, яку вважають талісманом та захисницею домівки, покровителькою жінок, яка наказує ленивих та злих чоловіків.

Берегинею домівки є і Дика Баба, яка відома у Боснії, що за переказами живе у печері; її руки постійно сіють борошно, що дає підстави сприймати її як покровительку родючості. Цікавим фактом є те, що багато виробів з борошна у своїй основі мають корінь «баб»: калачі на поминках у Сербії називають - баба, маленькі булочки у Шумадії – бабурики, паску у Польщі – бабка.

Які міфологічні витоки образу відьми прослідковуються у різних народах світу?

Як зазначає Т. Зінкевич-Евстигнеева, за образом Баби Яги стоїть прасловянська богиня Мара (Морена) з косою або серпом у руках, яка відповідає за все, що пов'язано з внутрішнім світом людини та є володаркою потойбічного світу Наві, шлях до якого проходив за темною річкою Смородинкою через Калиновий міст, котрий охоронявся Трьохголовам Змієм [3]. Саме тому недарма у казках є героїня Мар'я Мор'ївна, а прізвисько Баби Яги є «Кістяна нога». Згідно міфології Мара – це богиня смерті, ночі, жахів та хвороб, яка

народила від Змія тринадцять дочок: Вогневицю (тиф), Глуханю (глухота), Коркушу (короста, віспа), Лякливицю (переляк, фобії), Ліль, Лідницю (відморожування кінцівок), Ломоту (хвороби кісток), Кікімору (страшні сновидіння), Жовтяницю (жовчна хвороба), Гризачку (хвороби серця), Очилицю (сліпота), Трясовицю (гарячка), Черевуху (хвороби шлунку). Згідно легенд Мара міняла зовнішність, то вона була молодою гарною дівчиною, то старою бабою у чорному вбранні, що уособлювало сезонні обряди вмирання та воскресіння природи. Цікавим є те, що ім'я Мара носить опудало у сезонних обрядах проводів зими, яке виготовляли з соломи, надівали на палицю, прикрашали стрічками та шкаралупками яєць, носили по селу, а потім знищували.

Існує і інша думка. Так, Анн і Баррі Уланов вказують на ненаситність відьми, яка вживає людей у їжу та п'є людську кров, що споріднює її з богинею смерті Калі в індуїзмі, яку зображують закривавленою жінкою з гірляндою черепів, поясом з людських кінцівок, мечем та відрубаною головою в її руках, яка танцює танок на вбитих нею людях [9]. Згідно легенди Калі з'явилася з вогненої хмари для боротьби з демонами, яких вона несамовито знищувала у страшній битві. Радіючи премозі, Калі почала танцювати на головах демонів, але її танок став настільки грізним, що міг знищити світ. Щоб зупинити її бог Шива ліг перед нею на землю, проте і його вона попірала ногами доки не отямилась та зупинилась. Отже образ Калі, яку називають Матір'ю всіх світів, уособлює, з однієї сторони, руйнівну силу та вселенський гнів, а з другої сторони – творчу силу, материнську любов та захист від зла.

Ю.Степанов асоціює Бабу Ягу з богом смерті Ямою в буддизмі, якого також називали епітетом «кістяна нога», котрий згідно переказів є правителем царства мертвих та верховим суддею потойбічного світу. Зовні є певна схожість в образах, адже Яма зображується синім кольором з головою бика та з трьома очима, з язиками полум'я, з намистом з черепів, з жезлом з черепом та арканом для полювання за душами. Саме Яма оцінює добрі та злі діяння людини та визначає подальший шлях душі померлого.

Деякі дослідники асоціюють фрау Холле (пані Метелицю) зі скандинавською богинею смерті Гель, царицею світу мертвих, куди подавали ті, хто помер від старості та хвороб. Згідно скандинавського епосу батьком Гель був бог вогню та підступності Локі. Гель уявляли велетенського зросту, наполовину гарною молодою жінкою та наполовину трупом. Вважалося, що Гель провидиця та бачить всі скриті таємниці людини, охоронниця світового порядку, оскільки навіть родичі богів не можуть залишити її царство. Інші ж пов'язують фрау Холле з германською язичницькою богинею Хольдою, яка є покровителькою сільського господарства та жіночих домашніх ремесел, прядіння [12].

Проте більшість дослідників асоціюють відьму з давньогрецькою богинею смерті та місячного сяйва Гекатою, яка вважалася покровителькою

відьмарства та чаклунства [11]. Геката також виконувала неорднорідні функції: у Малій Азії її вважали провідницею між світом людей та магії, у греків – захисницею дітей та домашнього вогнища. Саме тому Гекату називали «Трилика», оскільки вона відповідала за народження, життя та смерть людини, зображувалась у вигляді трьох жіночих фігур, які поєднані спинами: у однієї обличчя молодої дівчини, у іншої – зрілої жінки, у третьої – старої баби, у руках яких – факели, меч, кинджал, мотузка, ключ, змія коло плечей та шиї.. Існує й інше зображення Гекати як молодої дівчини, на чолі якої сяяла зіркова корона, з двома факелами у руках, які освітлюють всі таємниці людства, На думку науковців саме Геката символізує стихійну силу руйнування заради творення.

Аналізуючи міфологічні витoki образу відьми відзначається, що більшість є богинями смерті та володарками потойбічного світу: праслов'янська Мара, скандинавська Гель, індійська Калі, давньогрецька Геката. Символічним є і зовнішність богинь: вони уявляються як в образі молодої дівчини, так і старої бабусі (праслов'янська Мара), напівжінкою – напівтрупом (скандинавська Гель), триликою з обличчям молодою, зрілою та старшою жінки (давньогрецька Геката). Зміна зовнішності символізує щорічні обряди вмирання та воскресіння природи, де існує єдність життя та смерті. У архетипічному змісті смерть трактується як трансформація, кінець старого і народження на його теренах нового, перехід від одного періоду до іншого, тобто це своєрідне прощання та перехід у «Підземне царство» з метою звільнення та відродження на більш вищому духовному рівні. Також у більшості вищезгаданих богинь є й інші важливі функції. Так, індійський Калі, яку називали Матір'ю всіх світів, приписували материнську любов та захист; давньогрецьку Гекату вважали захисницею дітей та домашнього вогнища; язичницька германська богиня Хольда сприяла материнству та опікувалася померлими малятами.

Карл Густав Юнг вводить поняття архетипу - універсального утворення у психіці людини, які дають можливість безперервного переходу життєвого досвіду від одного покоління до іншого по незримому енергетичному каналу, і які символічно проявляються у казках, міфах, легендах. Згідно юнгіанської психології архетип Великої Метері символізує тих богинь, які або являються дружинами основних богів та покровительками шлюбу, домашнього вогнища та жіночих ремесел (Фрігг, Гера, Макош), або ототожнюються з родючістю та сезонними циклами природи (Деметра, Ісіда, Хольда, Іштар, Мара), або мають зв'язок з померлим та воскреслим Богом (Діва Марія та Ісус, Кібела та Аттіс), або є покровительками війни, дикої сили та злих чар (Калі, Геката). Основні характеристики цього архетипу – творчо-руйнівна функція, тобто знову ж таки амбівалентність, де з однієї сторони – це творчість, родючість, опіка над дітьми та родиною, з другої сторони – нестримна сила, агресія, руйнівна лють. Так, Маргатер Мюррей, досліджуючи «Культ відьми у Західній Європі: студії з

антропології», прийшла до висновку, що відьми походять від язичницьких жриць та богинь родючості [11].

Кларісса Пінкола Естес у своїй праці «Та, що біжить з вовками» аналізує Архетип Дикої Жінки, який вона трактує як інстинктивну силу з даром передбачування та таємними знаннями. Це жінка, яка «живе на краю часу» або «на краю світу». У Мексиці вона відома як жінка-вовчиця (La Loba) або кістяна жінка (La Huesera), Так, у фольклорі описується як стара товста потворна жінка La Loba збирає вовчі кістки, складає з них скелет, а потім, співаючи над ними пісню, перетворює їх знову на жінку-вовчицю, котра вільна, незламна, нескорена. На символічному рівні співати над кістками - це «вилити душу», висловитися про наболіле, очиститися від суму та туги, відродитися через вилив емоцій, не дарма є словосполучення «виють» від горя. Як зазначає К.Пінкола Естес, що в «У нас всередині живе стара, яка збирає кістки. У нас всередині кістки душі дикої Самості....У нас всередині кістки – ключі до того, щоб змінити себе і свій світ».

Висновки. У сучасній культурі різних народів світу існують жіночі демонічні образи, які мають схожість як у назві, так і у своїх психологічних характеристиках: відьми Чорна Анніс та Зеленозуба Дженні (Англія), чарівниця Беффана (Італія), фрау Холле (Німеччина), Дика баба (Гуцульщина), баба Яга (Росія), Золота Баба (Алтай), баба Рога (Хорватія), баба Зима (Боснія), баба Руга (Чорногорія), баба Пехтра (Австрія, Баварія), баба Єдза (Польща), Єжи Баба (Чехія), жінка-вовчиця (Мексика). Основними функціями цих персонажів є берегині домашнього вогнища та опіка над дітьми, де нечемних дітей викрадають, а чемних нагороджують. Етимологічний та лексичний аналіз демонічних жіночих архетипічних образів відьми, баби Яги, чаклунки, знахарки, ворожки, жриці показав амбівалентне трактування: з одного боку – це мудра жінка, що відає та володіє потаємними знаннями, має надприродні здібності, лікує, вміє передбачити майбутнє; з другого боку – це зла карга, що приносить біди, ворог, вміє наврочити та зачаклувати.

Сучасна наукова спільнота міфологічні витоки цих образів наводить від: або ж від різноманітних язичницьких богинь смерті та володарок потойбічного світу - праслов'янська Мара, скандинавська Гель, індійська Калі, давньогрецька Геката, що символізують зміни природного циклу та єдність життя та смерті; або ж являються дружинами основних богів та покровительками шлюбу, домашнього вогнища та жіночих ремесел (скандинавська Фрігг – дружина Одина, давньогрецька Гера – дружина Зевса, праслов'янська Макош – дружина Велеса). Психоаналітична інтерпретація вказує на прояв Архетипів Великої Матері та Дикої Жінки при сприйнятті цих персонажів у психіці людини. Поряд із значною теоретичною розробленістю зазначеної проблеми, існує певний дефіцит наукової інформації щодо впливу даних архетипів на поведінку особистості, розробці психотерапевтичних методів з використанням вищезазначених персонажів, які б допомогли навчити використовувати дику силу внутрішньої жінки.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т./ Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — Київ : Наукова думка, 2012. Т.6. 568 с.
2. Этимологический словарь русского языка М. Фасмера. 1-е издание: 1964 - 1973; URL: <https://lexicography.online/etymology/vasmer/%D0%BA/%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 19.02.2022)
3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Он и она. Тайный шифр сказки отношений - «Мультимедийное издательство Стрельбицкого» 2013
4. Кметь В.С. Архетип відьми в українській літературі XIX–XX століття : дис... канд. філол. н. : 10.01.01./ Львівський національний університет ім.І.Я. Франка. Львів, 2017. 234 с.
5. Кошмалова О.А. Золотая Баба или заколдованная богиня. Ураи, 1995, 98с.
6. Лобач У.А. Да питання аб "Крыўскіх валькірыях". 480 год беларускага кнігадрукавання : мат-лы 3-х Скарынаўскіх чытаньняў. Минск., 1998, с.170-176.
7. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970—1980. URL: http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 19.02.2022).
8. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. / В. И. Даль. — 6-е изд., стереотипич. — Москва: Дрофа; Русский язык – Медиа, 2011. — Т. 1. — С. III—XII. URL: <https://lexicography.online/explanatory/%D0%BA/%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 19.02.2022)
9. Уланов Энн и Барри. Ведьма и Клоун. Два архетипа человеческой сексуальности. Часть 1. Москва: «Касталия», 2019, 384 с.
10. Cambridge Academic Content Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/sorceress> (дата звернення: 19.02.2022)
11. Murray M. The Witch-Cult in Western Europe: a study in antropology / Margaret Alice Murray. – Oxford : UK Oxford University Press / Clarendon Press, 1921, 304 p.
12. Бабай – проект, присвячений «темному» мистецтву. URL: <https://babai.co.ua/articles/bila-dama-boginya-berta-pani-khurdelitsya-ta-inshi-zimovi-geroini> (дата звернення: 12.07.2022).
13. Yevhen Zheltukhin URL: <https://zheltukhin.org/learn/school-of-students/%d0%b2% d1%96%d0%b4%d1%8c%d0%bc%d0%b0/> (дата звернення: 12.07.2022).
14. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0#:~:text=%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0%20\(%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD.,%D0%B2%D1%96%D1%89%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%20%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%2D%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97.](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0#:~:text=%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0%20(%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD.,%D0%B2%D1%96%D1%89%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%20%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%2D%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97.) (дата звернення: 12.07.2022).
15. Wiktionary.The free dictionary. URL:<https://en.wiktionary.org/wiki/wichelen> (дата звернення: 12.07.2022).

References:

1. Melnychuk, O. S. (Eds.), Bilodid, I. K., Kolomiets, V. T. & Tkachenko, O. B. (2012). Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy.[Etymological dictionary of the Ukrainian language]. (Vols. 1-7). Kyiv.: Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Fasmera, M. (1964 -1973) Etymolohycheskyi slovar russkoho yazyka. [Etymological dictionary of the Russian language]. Retrieved from <https://lexicography.online/etymology/vasmer/%D0%BA/%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C> [in Russian].

3. Zynkevych-Evstyhneeva, T.D. (2013) On y ona. Тайны shyfr skazky otnoshenyi. [He and she. The secret cipher of the fairy tale of relations]. Multymedyyinoe yzdatelstvo Strelbytskoho. [in Russian].
4. Kmet, V.S. (2017). Arkhetyp vidmy v ukrainskii literaturi XIX– XX stolittia. [The archetype of the witch in the Ukrainian literature of the XIX– XX centuries]. Candidate's thesis. Lviv. Lviv: National University. [in Ukrainian].
5. Koshmalova, O.A. (1995). Zolotaia Baba yly zakoldovannia bohynia [Zolotaya Baba or the bewitching goddess]. Urai. [in Russian].
6. Lobach, U.A. (1998) Da pytannia ab "Kruŷskikh valkiruiakh". [Yes, there is a question about the "Krivsky Valkyries"]. Mynsk. [in Belarusian].
7. Bilodida, I. K. (Eds.) (1970-1980). Slovnyk ukrainskoi movy. [Dictionary of the Ukrainian language]. (Vols. 1-7). Kyiv : Naukova dumka Retrieved from http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh [in Ukrainian].
8. Dal, V. Y. (2011) Tolkovy slovar zhyvoho velykorusskoho yazyka. [Interpretive dictionary of the living Great Russian language.] (Vols. 1-4) Moskva: Drofa; Russkyi yazyk. Retrieved from <https://lexicography.online/explanatory/%D0%BA/%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C> [in Russian].
9. Ulanov, E. & Ulanov, B. (2019) Vedma y Kloun. Dva arkhetypa chelovecheskoi seksualnosti. [Witch and Clown. Two archetypes of human sexuality.]. Moskva: Kastalyia. [in Russian].
16. Уланов Энн и Барри. Ведьма и Клоун. Два архетипа человеческой сексуальности. Часть 1. Москва: «Касталия», 2019, 384 с.
10. Cambridge Academic Content Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/sorceress>
11. Murray, M. (1921). The Witch-Cult in Western Europe: a study in antropology / Margaret Alice Murray. – Oxford : UK Oxford University Press / Clarendon Press.
12. Babai – proiekt, prysviachenyi «temnomu» mystetstvu. [Babai is a project dedicated to "dark" art.] <https://babai.co.ua> Retrieved from: <https://babai.co.ua/articles/bila-dama-boginya-berta-pani-khurdelitsya-ta-inshi-zimovi-geroini> [in Ukrainian].
13. Yevhen Zheltukhin. Retrieved from: <https://zheltukhin.org/learn/school-of-students/%d0%b2%d1%96%d0%b4%d1%8c%d0%bc%d0%b0/> [in Ukrainian].
14. Vikipediia. Vilna entsyklopediia. [Wikipedia. Free encyclopedia.] <https://uk.wikipedia.org>. Retrieved from: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0#:~:text=%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0%20\(%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD,%D0%B2%D1%96%D1%89%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%20%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%2D%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97.](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0#:~:text=%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0%20(%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD,%D0%B2%D1%96%D1%89%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%20%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%2D%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97.) [in Ukrainian].
15. Wiktionary. The free dictionary. Retrieved from: <https://en.wiktionary.org/wiki/wichelen>